

DIDAKTIKA I METODIKE NASTAVE

Tijana Milić¹
OMŠ „Kornelije Stanković“
Trstenik

Primljen: 08.09.2022. godine
Prihvaćen: 22.12.2022. godine
UDC: 371.212:371.213
371.212:371.136

DOI: <https://doi.org/10.19090/ps.2022.2.161-176>
Originalni naučni rad

PROFIL „IDEALNOG“ NASTAVNIKA IZ PERSPEKTIVE UČENIKA²

Apstrakt

Ispitivanje osobina ličnosti nastavnika i profesionalnih karakteristika uvek je bila aktuelna tema. U radu ćemo pokušati da odgovorimo na istraživačko pitanje kakvog nastavnika učenici žele. Ispitivanjem stavova učenika težimo da otvorimo školu za njihove potrebe i interesovanja, odnosno kroz ovo istraživanje težimo da ukažemo na značaj uloge nastavnika u obrazovno-vaspitnom radu. Društvene promene i obrazovni trendovi uslovljavaju da se nastavnik neprestano menja i razvija u skladu sa obrazovno-vaspitnim ciljevima i potrebama učenika. Saznanje o tome šta učenici cene kod nastavnika, bitan je aspekt za postizanje pozitivnih rezultata, kao i za dalje profesionalno usavršavanje nastavnika. Istraživanje je realizovano u okviru KA1 projekta Erasmus+ gde smo ispitivali stavove učenika naše škole OMŠ „Kornelije Stanković“ i škole partnera Glazbena škola Varaždin, takođe, uzorak obuhvata i učenike MŠ „Stevan Hristić“ Kruševac i OŠ „Dobrila Stambolić“ Svrljig (prigodni uzorak: 159 ispitanika). Na osnovu rezultata istraživanja napravili smo listu poželjnih osobina: dobar predavač (M=4,78), voli i ceni rad (M=4,7), pravedan (M=4,67), ohrabruje učenika (M=4,64) pravedan u ocenjivanju (M=4,62), ceni i poštuje učenika (M=4,61) itd. Komparacijom stavova učenika u odnosu na tip škole (muzička i osnovna škola) i teorijskim razmatranjem relevantne literature utvrdićemo specifičnost odnosa i uloga u od-

¹ tmilic6@gmail.com

² Istraživanje je realizovano u okviru KA1 projekta Erasmus+ „Novo lice muzičkog obrazovanja“ kao deo projektne aktivnosti „job shadowing“, referentni broj: 2019-1-RS01-KA101-000672. Istraživanje je sprovedla Tijana Milić (stručni saradnik- pedagog u OMŠ „Kornelije Stanković“ Trstenik), kao učesnik u projektnoj aktivnosti, za potrebe ostvarivanja planiranih ciljeva u projektnoj ideji.

nosu nastavnik učenik. Teži se da savremena škola bude otvorena i po meri deteta, što je zahtevnije i izazovnije za nastavnika. Rezultati istraživanja omogućiće nam da otkrijemo u kom pravcu treba podizati kvalitet nastave, kao i unapređivati odnos između nastavnika i učenika.

Ključne reči: nastavnik, uloga nastavnika, osobine nastavnika, nastavnik muzičkog instrumenta, savremeni nastavnik.

Uvod

Ispitivanje osobina ličnosti nastavnika i profesionalnih karakteristika uvek je bila aktuelna tema za istraživače. „Potrebno je da savremeni nastavnik zna šta učenici kod njega cene i da o tome vodi računa. Ukoliko, pak, nastavnik ne poseduje ona svojstva i osobine koje učenici cene, može doći do udaljavanja učenika od nastavnika“ (Potkonjak, 1996: 18).

S obzirom na to da se obrazovno-vaspitni ciljevi, potrebe i interesovanja učenika menjaju, neophodnost uvažavanja principa individualizacije i diferencijacije u nastavi od strane nastavnika postaju ključni činioci za postizanje pozitivnih rezultata i uspeha učenika. Ispitivanja specifičnosti uloge i osobina nastavnika su neophodna kako bi bilo moguće adekvatno pratiti obrazovne trendove i potrebe učenika. U radu ćemo ispitivanjem stavova učenika o proceni osobina nastavnika pokušati utvrditi koje osobine učenici procenjuju kao poželjne. Rad je nastao u okviru KA1 projekta OMŠ „Kornelije Stanković“ „Novo lice muzičkog obrazovanja“ u toku školske 2020/21. godine, gde smo obuhvatili prigodni uzorak učenika muzičkih i osnovnih škola. Opredelili smo se da napravimo komparaciju između stavova učenika osnovne i muzičke škole. U istraživanju težimo utvrditi listu poželjnih osobina nastavnika, kao i moguće razlike u stavovima između učenika osnovne i muzičke škole.

Nastavnik kao obrazovno-vaspitni model i uzor

Nastavnik kao posrednik između mladih naraštaja i znanja predmet je procenjivanja, kao i samoprocenjivanja: kakav jeste, kakav bi trebalo da bude, koje profesionalne osobine i karakteristike bi trebalo da razvija i usavršava (Antić, 2000; Lockenitz, 2000 prema: Šimunović, 2012). Savremena škola zahteva od nastavnika da menja svoju ulogu. Nastavnik bi trebalo da bude pomagač, mentor, da stvara uslove za aktivno učenje, da pomaže učenicima da razvijaju veštine samoregulacije, odnosno da učenici postanu aktivni učesnici u procesu učenja (Vilotijević, 2009). Među različitim faktorima za razvoj i unapređenje škole, prioritet bi trebalo da ima nastavnik sa svim njegovim pozitivnim i negativnim karakteristikama prema mišljenju naših i stranih istraživača (Pavlović i Tošić-Rudić, 2009). Vilotijević (2009) ističe da je veoma važno da učenik ima poverenje u nastavnike, odnosno zaključuje da nastavnik ne trebada do-

zvoli da učenik stekne sliku o sebi kao neuspešnom pojedincu. Naj snažniji motiv za dalji napredak i razvoj jeste uspeh – svako bi trebalo da ima priliku da bude uspešan.³ Učenici zahtevaju fleksibilniji sistem obrazovanja u svim segmentima rada. Župljanin (2013) konstatuje da je učiti kako držati nastavu permanentan proces, jer nastavni sadržaji se menjaju, generacije dece nikad nisu iste.

U savremenoj školi nastavnik više nije isključivo onaj koji pruža i prenosi informacije. Nove funkcije u okviru savremenog školskog sistema nameću nove uloge nastavnika. Vizek-Vidović, Rijevec, Vlahović-Štetić i Miljković (2019) poistovećuju ulogu nastavnika sa ulogom menadžera, gde navode sledeće zadatke nastavnika: planiranje, organizovanje, rukovođenje i kontrolu procesa. Vilotijević (1999) konstatuje da nastavnik više nije osoba koja “drži časove”, već da su njegovi profesionalni zadaci usmereni na proces organizacije, podsticanja, vrednovanja kroz primenu različitih stilova učenja i strategijskih kompenzacija. Krstić (2014) navodi da je glavni zadatak savremenog nastavnika kontinuirano usavršavanje koje ide u korak sa zahtevima savremenog društva. Vlajkovic (2012) nabroja glavne funkcije nastavnika u savremenoj nastavi: planer, programer, organizator i realizator, voditelj, savetodavac, vaspitač, dijagnostičar, verifikator. Novi didaktički zahtevi koji se nameću nastavnicima odnose se na ulogu pružanja pomoći učeniku u konstruisanju znanja – animirajuća, savetodavna uloga, usmerena na kompleksne uslove učenja, usredsređena na pružanje pomoći u učenju i na strategije učenja. Nastavnik postaje partner u pedagoškoj komunikaciji koji diskretno vodi nastavni proces. Stručnjak za svoju oblast, organizator nastave, regulator socijalnih odnosa i partner u afektivnoj interakciji, kao i planer, realizator i evaluator nastavnog rada (Pantić, 2006).

Osobine nastavnika

“Osnovno polazište jeste da se dobri nastavnici ne rađaju, već stvaraju u procesu usvajanja specifičnih znanja i veština” (Vizek-Vidović, Rijevec, Vlahović-Štetić i Miljković, 2019: 11). Ličnost i osobine nastavnika predmet su izučavanja brojnih istraživanja. Pavlović i Tošić-Rudić (2009) konstatuju da od ličnosti nastavnika zavisi celokupan život i rad u školi, odnosno od stavova, pristupa i uloge nastavnika zavisi organizacija i realizacija obrazovno-vaspitnog rada, kvalitet usvojenih činjenica, emocionalna atmosfera itd.

Grupa autora u priručniku “Upravljanje razredom” pokušava da odgovori na pitanje: kakvog nastavnika učenici žele? Na osnovu teorijskih razmatranja iznose se sledeći stavovi: nastavnici koji poštuju ličnost i pomažu učenicima u postizanju školskog uspeha; podučavaju zanimljive stvari, jasni su u predavanjima; ugodni su i prijateljski raspoloženi, pravedni su i ne pokazuju naklonost prema pojedinačnim učenicima, učenike ne ponižavaju, ne viču; učenici cene jasne nastavnike koji se ponašaju dosledno i postavljaju jasna pravila ponašanja. Dominantne crte ličnosti koje se izdva-

³ Pravilnik o standardima kvaliteta rada ustanove (2018). Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br.14/2018 od 02.08.2018.

jaju: otvorenost, srdačnost, iskrenost, emocionalna stabilnost, pozitivnost i komunikativnost (Ilić, Ištvančić, Letica, Sirovatka i Vican, 2012).

Kvašček (Kvašček, 1975 prema: Šimunović, 2012: 169) osobine nastavnika deli u tri grupe: 1) „kognitivne: nezavisnost u mišljenju, razvijena osetljivost na probleme, otvorenost duha, nekonvencionalnost, radikalizam i sklonost riziku u istraživanju, odbacivanje konformističkog pritiska u mišljenju, razvijen istraživački duh, preferencija prema sintezi i kreativnim generalizacijama, asociranje ideja na najneobičniji način, uporno traganje za neponovljivim rešenjima zadataka, dosetljivost i snalažljivost“; 2) „motivacijske: visokorazvijena radoznalost i motivacija postignuća, razvijen motiv samoaktualizacije, razvijanje potreba za stvaralačkim rešavanjem problema, razvijeni kreativni stavovi, preferiranje novih kombinacija ideja, visok nivo aspiracije, visokorazvijena ambicioznost, razvijeni široki interesi“; 3) „osobine karaktera i temperamenta: kreativni, samodisciplinovani, postojani, nezavisni i samostalni, istrajni u naporima prema rešavanju problema, samopouzdati, emocionalno stabilni, skloni da preduzmu inicijativu, manje podložni autoritetima, uporni i vredni“. Glasser (Glasser, 1994 prema: Dević, 2016) konstatuje da je dobar nastavnik ljubazan, sluša šta učenici govore, nije kritički nastrojen i ne omalovažava učenike. Mlinarević (Mlinarević, 2012 prema: Dević, 2016) izdvaja opšte ljudske osobine nastavnika koje su usmerene na pristupačnost i odnos sa učenicima, kao na primer: ljubaznost, empatija, pravednost, nepristrasnost, izražen smisao za humor, poštovanje ličnosti učenika, privrženost učenicima, razume učenike, dosledan, uravnotežen itd.

Župljanin (2013) konstatuje da je nastavnik jedan od izvora znanja za učenika i njegov najbliži saradnik - nastavnik ne pruža samo pomoć učenicima u sticanju znanja, već deluje i na vaspitanika čitavom svojom ličnošću. Arsić (Arsić, 1996 prema: Župljanin, 2013) ukazuje na značaj ličnosti nastavnika u procesu učenja, gde naglašava uticaj nastavnika na kvalitativne i kvantitativne aspekte učenja, interpersonalne odnose, atmosferu u odeljenju, nastavne postupke, metode i ishode. Župljanin (2013) slikovito opisuje odnos između nastavnika i učenika kroz ulogu „upijača“ gde su nastavnik i učenik ogledalo, učenik se ogleda u nastavniku, ali i nastavnik u učeniku, ta međuzavisnost i uticaj uslovljavaju rast i razvoj kako učenika, tako i nastavnika kao profesionalca.

Učenici danas očekuju od nastavnika da je otvoren za promene, pristupačan, empatičan, stručan u svojoj oblasti, odnosno koji poseduje osobine koje se odnose na razumevanje, uvažavanje, poštovanje ličnosti. Teži se da nastavnik bude ličnost koja promovira i praktikuje koncept doživotnog obrazovanja i prati obrazovne i društvene trendove.

Specifičnost obrazovno-vaspitanog rada u muzičkim školama i uloga nastavnika

Muzička umetnost ima nezamenljivu vaspitnu ulogu i važan je činilac učenikovog estetskog, saznavnog, moralnog, psihomotornog i socijalnog razvoja (Đorđević, 2008). Učenje muzike obuhvata usvajanje složenih kognitivnih, emocionalnih procesa i psihomotornih veština instrumentalnog izvođenja. Za razliku od osnovne škole u muzičkoj školi dominira individualni oblik rada u kome nastavnik ima centralnu ulogu i odlučujući

uticaj na početak učenja i tok daljeg napredovanja (Bogunović, 2006) . Sućeška-Ligutić (Sućeška-Ligutić, 1999 prema: Šimunović, 2012) ističe da je nastavnik kroz individualni oblik rada posvećen učeniku, gleda ga, prati, prilagođava rad potrebama i mogućnostima učenika, pri čemu se ostvaruje partnerski odnos u funkciji učenja. Takođe, primećuje se i veći stepen saradnje u odnosu nastavnik, učenik i roditelj. Bogunović (2006) ističe da nastavnik u individualnoj nastavi ima centralnu i odlučujuću ulogu na početak učenja i tok napredovanja, odnosno da nastavnik instrumenta ima veći uticaj na učenika nego bilo koji drugi nastavnik u osnovnoj školi, jer on često postaje lični i profesionalni model. Milošević (2016) izdvaja kao glavni faktor kompetentnost i stručnost nastavnika muzičke umetnosti u radu sa muzički nadarenom decom, dok načini rada sa nadarenim učenicima trebalo bi da budu raznovrsni i primereni vrsti učeničke nadarenosti. Špijunović (Špijunović, 2004 prema: Milošević, 2016) ističe da nastavnik u radu sa darovitim učenicima mora da se oslobodi tradicionalnih okvira rada, odnosno trebalo bi da motiviše, savetuje, posreduje između učenika i različitih izvora znanja, upućuje učenike u različite tehnike učenja i vežbanja itd. Nastavnik bi trebalo biti fleksibilan, otvoren za promene i prepoznavanje individualnih karakteristika i mogućnosti učenika, takođe se traži da bude osoba od poverenja, savetnik i prijatelj svojim učenicima. Metode i tehnike nastavnog rada trebalo bi kombinovati i prilagođavati individualnim mogućnostima i potrebama učenika, odnosno jedan od zadataka nastavnika je da učenicima pruži što više prilika za aktivnosti u muzici (horsko pevanje, sviranje nekog instrumenta, sviranje u školskom orkestru, bendu, solo pevanje), jer je teško odmah proceniti na kom području će se manifestovati darovitost učenika (Špijunović, 2004 prema: Milošević, 2016).

Šimunović (2012) konstatuje da koliko god stručan nastavnik bio, posebno nastavnik u muzičkoj školi, neće biti uspešan ako ne posveti pažnju buđenju motivacije kod učenika. U individualnoj nastavi ostvaruje se više bliskosti, poverenja i podrške, nego što je to slučaj u razrednoj nastavi. Nastavnik svoju pažnju i znanje usmerava na jednog učenika, pri čemu su očekivanja za uspeh veća (Šimunović, 2012).

Specifičnost muzičke škole jeste u tome što pruža više mogućnosti za ostvarivanje vaspitnih zadataka, odnosno prenošenje vaspitnih modela na učenike. Nastavnik u muzičkoj školi, kroz individualni oblik rada, kao treći roditelj ima više mogućnosti da podstiče kod učenika: nezavisnost, samopouzdanje, preuzimanje odgovornosti za vlastito učenje, razvijanje intrinzične motivacije, kreativno mišljenje (Glasser, 1990 prema: Šimunović, 2012). Oblik individualnog rada u odnosu nastavnik učenik u muzičkoj školi doprinosi razvoju partnerskog odnosa u procesu učenja, gde nastavnik ima više mogućnosti da svojim osobinama i stilom rada utiče na formiranje i razvoj ličnosti. Izražen je i uticaj na ostvarivanje emocionalnih ciljeva i estetskog sazrevanja, pored obrazovnih, socijalnih i profesionalnih ciljeva, tako da od atmosfere, pristupa, stila i komunikacije zavisi i ostvarivanje obrazovno-vaspitnih ciljeva, odnosno podsticanje ili blokiranje procesa učenja⁴.

---

⁴ Pravilnik o planu i programu nastave i učenja za osnovno muzičko obrazovanje i vaspitanje. (2019). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 88/17, 27/18 – dr. zakon i 10/19

Prethodna istraživanja

Ličnost nastavnika i njegovo ponašanje su predmet brojnih istraživanja koja su uvek aktuelna. Laketa (1998) izdvaja da bi savremeni nastavnik trebalo da zna šta učenici kod njega cene i da o tome vodi računa. Milošević (2015) ističe da učenici u komunikaciji sa nastavnicima najveću pažnju obraćaju na njegovu ličnost, ponašanje i stručnost. Takođe, pomenuti autor izdvaja pozitivna svojstva ličnosti nastavnika prema mišljenju učenika: humanost, dobrota, čestitost, naklonost prema učenicima, otvorenost, smisao za šalu, iskrenost, ljubaznost, lepo ponašanje, uvažavanje i poštovanje učenika, razumevanje njihovih potreba i problema, poverenje i zainteresovanost za njih.

Uspešni nastavnici su topliji, ekspresivniji, kooperativniji, adaptibilniji, poseduju visok nivo savесnosti, odgovornosti i emocionalne stabilnosti (Handley, 1973 prema: Bogunović, 2006). Istraživanjem koje je sprovedeno u toku školske 2010/2011. u Glazbenoj školi "Josipa Runjanina" u Vinkovcima na uzorku od 34 učenika došlo se do zaključka da učenici u individualnoj nastavi cene one nastavnike instrumenta koji su visoko motivisani, vrlo stručni, imaju pozitivan stav prema učenicima, komunikativni su, nenasilni i brižni. Autor ovog istraživanja konstatuje da učenici u individualnoj nastavi priželjkuju više bliskosti, potpore i poverenja nego što je to slučaj u grupnoj nastavi (Šimunović, 2012). Na osnovu dobijenih rezultata u pomenutom istraživanju može se zaključiti da su učenicima muzičke škole važne osobine koje se odnose na razumevanje, pomaganje, podsticanje, ohrabrivanje i savetovanje učenika.

Kemp (Kemp, 2000 prema Bogunović, 2006) navodi da muzičari koji su se opredelili za pedagoški rad introverzija je niža, dok je značajno viša druželjubivost za razliku od muzičara izvođača. Takođe, Kemp se interesovao za specifične crte ličnosti uspešnih nastavnika muzike, gde je utvrdio da su uspešniji oni koji su ekstravertniji, jer poseduju srdačnost, preduzimljivost i savесnost (Kemp, 2000 prema: Bogunović, 2006). Grupa autora (Hamman et. al., 1998 prema: Bogunović, 2006) ukazuje na povezanost profila ličnosti nastavnika i postignuća učenika. Konkretno, autori su isticali lične osobine i socijalne veštine nastavnika (motivacija za pedagoški rad, samokontrola na času, veštine rukovođenja nastavnika) kao značajni faktori koji doprinose povećanju postignuća učenika više nego muzičke veštine izvođenja od strane nastavnika kao nastavni metod na času. Bogunović (2006) je pošla od ispitivanja profila dimenzije ličnosti nastavnika muzičkog instrumenta u odnosu na nemuzičku populaciju. Rezultati istraživanja ukazuju da su nastavnici muzičkog instrumenta prema osobinama ličnosti značajno razlikuju od opšte populacije. Konkretno, "oni su otvoreniji, saradljiviji i savесniji" (Bogunović, 2006: 260). Pomenuti profil ličnosti karakteriše sklop kreativnih, interaktivnih i motivacionih aspekata ličnosti nastavnika muzike koji su neophodni za obavljanje kvalitetnog obrazovno-vaspitnog rada u muzičkoj školi. Na osnovu ispitivanja sprovedenog sa nastavnicima muzike došlo se do podatka koji potvrđuje tvrdnju o uticaju posvećenosti nastavnika pedagoškom pozivu na uspešnost rada sa

decom (Maksić, 2006 prema: Milošević, 2015). Rezultati istraživanja na uzorku nastavnika osnovnih i srednjih muzičkih i opšteobrazovnih škola ukazuju na to da nastavnici u muzičkim školama ističu vaspitni aspekt obrazovanja kao značajniji u odnosu na obrazovni više nego nastavnici opšteobrazovnih predmeta. Na osnovu procene ličnih i profesionalnih kompetencija za uspešno podučavanje, nastavnici u muzičkim školama su isticali značaj personalnih kompetencija (odnos, pristup, trud, ljudski kvalitet u komunikaciji sa učenicima) više nego način i metod podučavanja (Bogunović i Stanišić, 2013).

U istraživanju u kome je prikupljeno mišljenje učenika o osobinama nastavnika na uzorku od 148 učenika od V do VIII razreda osnovne škole posebno su se izdvojile sledeće osobine: pravedan iz grupe opšteljudske osobine i pravedno ocenjuje iz kategorije odnos nastavnika prema učenicima. Takođe, visoko mesto u rangu poželjnih osobina zauzimaju i osobine kao što su jednak odnos prema svim učenicima, smisao za humor, razumevanje učenika, strpljivo objašnjavanje i tolerantnost. Napravljena je i komparacija u odnosu na pol ispitanika, gde je zapaženo da devojčice visoko cene pravednost, dok su kod dečaka visoko rangirane osobine kao što su smisao za humor, ohrabrivanje učenika, jednak odnos prema svima, ali nije zanemarena i pravednost (Pavlović i Tošić-Rudić, 2009).

Metodologija istraživanja

Istraživački problem definisaćemo u vidu pitanja: da li učenici prepoznaju i vrednuju poželjne osobine nastavnika? Ovim istraživanjem težimo da otkrijemo karakteristike dobrog nastavnika iz perspektive učenika osnovnih i muzičkih škola. Obradom dobijenih podataka napraviće se lista visoko vrednovanih osobina od strane učenika. Istraživački zadaci se odnose na ispitivanje relijabilnosti konstruisane skale, ispitivanje mišljenja učenika o osobinama nastavnika (opšteljudske osobine nastavnika, pravednost nastavnika u vrednovanju rada učenika, odnos nastavnika prema učenicima i radni kvalitet nastavnika), ispitivanje statistički značajne razlike u odnosu na postavljene nezavisne varijable (pol, uspeh učenika i tip škole). U istraživanju se pošlo od pretpostavke da učenici prepoznaju i visoko vrednuju pozitivne osobine nastavnika u sledećim kategorijama: opšteljudske osobine nastavnika, pravednost nastavnika u vrednovanju rada učenika, odnos nastavnika prema učenicima i radni kvalitet nastavnika. Takođe, definisana je i hipoteza da postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika u odnosu na postavljene nezavisne varijable (pol, uspeh učenika, tip škole). Prigodni uzorak (N=159) čine učenici muzičkih škola OMS „Kornelije Stanković“ Trstenik (N=47) MŠ „Stevan Hristić“ Kruševac (N=43), Glazbena škola Varaždin (N=22), kao i učenici Osnovne škole „Dobrila Stambolić“ Svrlijig (N=47). U odnosu na pol: 52 dečaka, 99 devojčica i 3 učenika koji nisu odgovorili. U odnosu na uspeh u osnovnoj školi: 108 odličnih učenika, 35 sa vrlo dobrim uspehom i 6 učenika koji nisu upisali svoj uspeh u osnovnoj školi.

Metode analize podataka

Za statističku obradu korišćen je programski paket SPSS, dok je u interpretaciji dobijenih podataka korišćena deskriptivna statistika i parametrijski testovi za poređenje grupa na graničnom nivou $p < .05$. Instrument je konstruisan za potrebe istraživanja oslanjajući se na istraživanje iz 2009. godine u kome su autori ispitali stavove učenika starijih razreda osnovne škole o osobinama ličnosti svojih nastavnika (Pavlović i Tošić-Rudić, 2009). U pomenutom istraživanju autori su osobine grupisali u četiri kategorije: opšteljudske osobine nastavnika, pravednost nastavnika u vrednovanju rada učenika, odnos nastavnika prema učenicima i radni kvalitet nastavnika. Instrument je prilagođen za potrebe našeg istraživanja primenom petostepene skale Likertovog tipa, gde smo od učenika tražili da procene osobine kao više ili manje poželjne. Grupisanjem osobina težili smo da otkrijemo u većoj ili manjoj meri poželjne ili nepoželjne osobine tražeći od učenika da pomenute osobine procene na skali od 1 do 5. Takođe, za svaku kategoriju osobina ponuđena je opcija pitanja otvorenog tipa, gde su učenici mogli da dopune osobine koje cene ili ne cene kod nastavnika. Na uzorku od 159 ispitanika utvrdili smo da konstruisana skala od 43 ajtema ima vrednost Kronbah alfa koeficijenta 0,89. Konstruisana skala ima dobru unutrašnju saglasnost, gde je Kronbahov koeficijent alfa veći od 0,7.

Rezultati istraživanja

Opšteljudske osobine nastavnika

U Tabeli 1 prikazane su vrednosti u kategoriji opšteljudske osobine nastavnika. Na osnovu dobijenih podataka možemo napraviti distribuciju najviše cenjenih osobina: pravedan ($M=4,67$); dobar ($M=4,59$); iskren ($M=4,51$); staložen ($M=4,30$); pažljiv ($M=4,26$); ima izražen smisao za humor ($M=3,95$).

Tabela 1

Prikaz deskriptivne statistike u kategoriji opšteljudske osobine

Opšte ljudske osobine	N	Min	Max	M	Sd
Staložen	159	1.00	5.00	4.30	.985
Ima izražen smisao za humor	159	1.00	5.00	3.95	1.12
Pravedan	159	1.00	5.00	4.67	.82
Iskren	159	1.00	5.00	4.51	.89
Pažljiv	159	1.00	5.00	4.25	.90
Dobar	159	1.00	5.00	4.59	.82
Nervozan	159	1.00	5.00	1.64	1.09
Strog	159	1.00	5.00	2.47	1.14
Preozbiljan	159	1.00	5.00	2.03	1.04
Isviše popustljiv	159	1.00	5.00	2.39	1.19

Pravičnost u vrednovanju rada nastavnika

U Tabeli 2 prikazane su vrednosti u kategoriji pravičnost u vrednovanju rada nastavnika. Na osnovu dobijenih podataka možemo napraviti distribuciju najviše cenjenih osobina: pravednost u ocenjivanju ($M=4.62$); ohrabruje učenike dok odgovaraju ($M=4.45$); ne traži sitnice ($M=4.00$); javno ocenjuje ($M=3.99$); nagrađuje učenike ($M=3.93$); blago ocenjuje ($M=3,72$).

Tabela 2

Prikaz deskriptivne statistike u kategoriji pravičnost u ocenjivanju

Pravičnost u vrednovanju	N	Min	Max	M	Sd
Pravednost u ocenjivanju	159	1.00	5.00	4.62	.839
Ne traži sitnice	159	1.00	5.00	4.00	1.11
Nije strog	159	1.00	5.00	3.79	1.21
Ohrabruje učenike dok odgovaraju	159	1.00	5.00	4.45	.98
Nagrađuje učenike	159	1.00	5.00	3.93	1.29
Javno ocenjuje	159	1.00	5.00	3.99	1.22
Strogo ocenjuje	159	1.00	5.00	2.11	1.14
Blago ocenjuje	159	1.00	5.00	3.27	1.22
Prebrzo daje ocenu	159	1.00	5.00	2.09	1.25
Traži da se uči napamet	159	1.00	5.00	2.22	1.27
Teško daje dobru ocenu	159	1.00	5.00	1.89	1.14

Odnos prema učenicima

U Tabeli 3 prikazane su vrednosti u kategoriji odnos prema učenicima. Na osnovu dobijenih podataka možemo napraviti distribuciju najviše cenjenih osobina: ceni i poštuje učenika ($M=4.61$); razume učenika ($M=4.58$); pomaže učeniku ($M=4.56$); jednak je prema svim učenicima ($M=4.54$); saraduje sa učenikom ($M=4.43$); ne više na učenika ($M=4.18$).

Tabela 3

Prikaz deskriptivne statistike u kategoriji odnos prema učenicima

Odnos prema učenicima	N	Min	Max	M	Sd
Razume učenika	159	1.00	5.00	4.58	.90
Pomaže učeniku	159	1.00	5.00	4.56	.86
Sarađuje sa učenicom	159	1.00	5.00	4.43	.86
Ne više na učenika	159	1.00	5.00	4.18	1.12
Jednak je prema svim učenicima	159	1.00	5.00	4.54	.98
Ceni i poštuje učenika	159	1.00	5.00	4.61	.89
Više na učenika	159	1.00	5.00	1.72	1.05
Ponižava učenika	159	1.00	5.00	1.33	.86
Lako se iznervira	159	1.00	5.00	1.52	.91
Nije jednak prema svima	159	1.00	5.00	1.49	1.01
Nema poverenja u učenika	159	1.00	5.00	1.55	1.05

Radni kvalitet nastavnika

U Tabeli 4 prikazane su vrednosti u kategoriji radni kvalitet nastavnika. Na osnovu dobijenih podataka možemo napraviti distribuciju najviše cenjenih osobina: dobar predavač (M=4.78); voli i ceni rad (M=4.70); ohrabruje učenika i podstiče na rad (M=4.64); zanimljivo predaje gradivo (M=4.58); dodatno objašnjava teže gradivo (M=4.54); održava red i disciplinu (M=4.44); uključuje učenike u rad (M=4.28); inovativan je u radu (digitalno kompetentan nastavnik – upotreba digitalnih tehnologija u nastavi) (M=3.33).

Tabela 4

Prikaz deskriptivne statistike u kategoriji radni kvalitet

Radni kvalitet	N	Min	Max	M	Sd
Dobar predavač	159	1.00	5.00	4.78	.65
Voli i ceni rad	159	1.00	5.00	4.70	.65
Održava red i disciplinu	159	1.00	5.00	4.44	.84
Ohrabruje učenika i podstiče na rad	159	1.00	5.00	4.64	.75
Zanimljivo predaje gradivo	159	1.00	5.00	4.58	.85
Misli da je njegov predmet najvažniji	159	1.00	5.00	2.24	1.30
Ne sarađuje sa učenicom	159	1.00	5.00	1.45	.95
Inovativan je u radu (digitalno kompetentan nastavnik - upotreba digitalnih tehnologija u nastavi)	159	1.00	5.00	3.33	1.33
Uključuje učenike u rad	159	1.00	5.00	4.28	1.01
Dodatno objašnjava teže gradivo	159	1.00	5.00	4.54	.84
Slab predavač	159	1.00	5.00	1.52	1.02

Stavovi učenika o poželjnim i nepoželjnim osobinama nastavnika

U ovom istraživanju pružili smo mogućnost učenicima da kroz pitanja otvorenog tipa dopune ponuđenu skalu osobinama koje cene ili ne cene kod nastavnika. Više od 70% učenika (74.8%) nije odgovorilo, odnosno nije dopunilo skalu sa osobinama (“sve je navedeno”, “važne su navedene”). Učenici su imali mogućnost da napišu, odnosno dopune osobine koje veoma cene gde nismo dobili odstupanja od već navedenih osobina u konstruisanom istraživačkom instrumentu. U kategoriji osobina nastavnika koje učenici ne cene izdvajaju se osobine nastavnika koje su već navedene i odnose se na autoritarni vaspitni pristup nastavnika bez poštovanja i uvažavanja ličnosti i potreba učenika.

Razlike u stavovima učenika u odnosu na pol i uspeh

Analizom stepena slaganja stavova učenika o osobinama nastavnika u odnosu na pol (dečaci - 57; devojčice - 99; bez odgovora - 3), dobili smo podatke koji ukazuju da pol determiniše pojedine stavove po pitanju procene poželjnih osobina nastavnika na nivou $p < .05$. Za potrebe našeg istraživanja primenili smo statističku tehniku za poređenje grupa – t test nezavisnih uzorka kako bismo utvrdili da li postoji statistički značajna razlika u stavovima između polova. Dobijena razlika u srednjim vrednostima nije velika, ali ukazuje na to da devojčice više od dečaka vrednuju osobine, kao što su: dobar nastavnik $t(154) = -1.28$, $p < .01$, pravednost u ocenjivanju $t(154) = -1.10$, $p < .05$; jednak prema svima $t(154) = -1.88$, $p < .05$.

Takođe, izvršili smo analizu stepena slaganja stavova učenika u odnosu na opšti uspeh u školi, gde smo koristili analizu varijanse ANOVA izračunavanjem F količnika. Na uzorku od 159 učenika, 6 učenika nije odgovorilo na pitanje o uspehu (odličan: 108; vrlo dobar: 35; dobar: 10). Dobili smo statistički značajnu razliku na nivou $p < .05$ gde je utvrđeno da učenici sa odličnim uspehom više vrednuju pozitivne osobine ($M > 3$) u odnosu na druge, visoke vrednosti su dobijene u sledećim osobinama: stalozhen, pravedan, ohrabruje dok odgovaraju, nagrađuje učenike, jednak prema svim učenicima.

Diskusija

Na osnovu analize dobijenih podataka napravili smo listu poželjnih osobina nastavnika: 1) dobar predavač - radni kvalitet ($M=4.78$); 2) voli i ceni rad - radni kvalitet ($M=4.70$); 3) pravedan - opšteljudske osobine ($M=4.67$); 4) ohrabruje učenika i podstiče na rad - radni kvalitet ($M=4.64$); 5) pravednost u ocenjivanju ($M=4.62$); 6) ceni i poštuje učenika - odnos prema učenicima ($M=4.61$); 7) dobar - opšteljudske osobine ($M=4.59$); 8) razume učenika - odnos prema učeniku; 10) zanimljivo predaje gradivo - radni kvalitet ($M=4.58$); 10) pomaže učeniku - odnos prema učenicima ($M=4.56$); 11) jednak je prema svim učenicima - odnos prema učenicima ($M=4.54$); 12) iskren -

opšteljudske osobine (M=4.51); 13) ohrabruje dok odgovaraju - pravednost (M=4.45); 14) održava red i disciplinu (M=4.44); 15) saraduje sa učenicom - odnos prema učeniku (M=4.43); 16) staložen - opšteljudske osobine (M=4.30); 17) pažljiv - opšteljudske osobine (M=4.25); 18) ne više na učenika - odnos prema učeniku (M=4,18); 19) ne traži sitnice - pravednost (M=4.00); 20) javno ocenjuje - pravednost (M=3.99); 21) ima izražen smisao za humor - opšteljudske osobine (M=3.95); 22) nagrađuje učenike - pravednost (M=3.93); 23) nije strog - pravednost (M=3.79); 24) inovativan je u radu - radni kvalitet (M=3.33); 25) blago ocenjuje (M=3.27); Učenici od nastavnika očekuju da je dobar model za ugledanje, odnosno da je stručan i dobar pedagog koji voli svoj posao, pravedan, razume, ceni i poštuje učenika, otvoren da pomogne, održava pozitivnu i radnu atmosferu na času, nije impulsivan, već staložen i pažljiv, kriterijumi za vrednovanje su jasni i ocene javne. Slične osobine su učenici naveli kada im se pružila mogućnost da dopune skalu procene, odnosno zanimljivo je da učenici prepoznaju vrednosti i osobine koje su u funkciji učenja, odnosno koje se mogu prepoznati i u propisanim standardima kvaliteta rada u oblasti Nastava i učenje⁵: 2.2. „Nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika“, gde možemo povezati sa sledećim visoko vrednovanim osobinama: razume učenika, pomaže, ohrabruje, saraduje, pažljivost, poštenje, dobra komunikacija sa učenikom, razume različitost učenika; 2.3.2. „Učenik povezuje predmet učenja sa prethodno naučenim u različitim oblastima, profesionalnom praksom i svakodnevnim životom“, gde možemo povezati sa sledećim odgovorima: „primenjuje stvari iz vlastitog života kako ni nam približio predavanje“, „trudi se da prenese znanje“, „odlično predaje“.

Najviše vrednovana osobina prema mišljenju učenika osnovne škole od V do VIII razreda je pravedan i pravednost u ocenjivanju na osnovu istraživanje iz 2009. godine. Takođe, autori izdvajaju i osobine kao što su jednak odnos prema svim učenicima, smisao za humor, razumevanje učenika, strpljivo objašnjavanje i tolerantnost koje takođe zauzimaju visoko mesto u rangi poželjnih osobina (Pavlović i Tošić-Rudić, 2009). Na osnovu obrade podataka u ovom istraživanju moguće je napraviti kategorizaciju i izdvojiti osobine nastavnika koje učenici veoma cene, odnosno visoko vrednuju. U kategoriji opšte ljudskih osobina učenici u velikoj meri cene pravednost u odnosima, iskrenost, pažljivost, odnosno traže od nastavnika da se poštuje i uvažava ličnost i da u odnosima bude pozitivna atmosfera za rad. Učenici preferiraju demokratski vaspitni stil, ne previše popustljiv ili strog, već pre svega pravedan. U kategoriji pravednost u vrednovanju rada učenika učenici preferiraju nastavnika koji je objektiv, pravedan, koji ohrabruje učenike. Na osnovu dobijenih podataka jasno je da učenici u kategoriji odnos prema učenicima preferiraju nastavnika koji uvažava njihovu ličnost, potrebe i interesovanja. Učenici u kategoriji radni kvalitet nastavnika preferiraju nastavnika koji je stručan i dobar pedagog koji voli i ceni svoj rad, osoba koja

⁵ Pravilnik o standardima kvaliteta rada ustanove (2018). Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br.14/2018 od 02.08.2018.

pruža podršku i ohrabruje učenike dok u manjoj meri vrednuju inovativnost kroz upotrebu IKT alata.

Đorđević i Đorđević (Đorđević i Đorđević, 1988 prema: Dević, 2016) su na osnovu istraživanja u kome su proučavane osobine nastavnika iz perspektive učenika došli do zaključka da je za učenike najvažnije kakav je nastavnik kao čovek (dobar ili loš), zatim kako se odnosi prema učenicima i na trećem mestu kakav je stručnjak, slično rangiranje od strane učenika je bilo i za negativne – koliko je loša osoba, koliko se loše ponaša prema učenicima i koliko je loš kao stručnjak (od učenika se tražilo da navedu u istraživanju pet pozitivnih i pet negativnih osobina). Možemo uočiti da se stavovi učenika nisu promenili u velikoj meri u odnosu na prethodna istraživanja o učeničkim preferencijama na temu ponašanja i osobina nastavnika. Na primer, slične rezultate možemo pronaći i u istraživanju koje se bavilo učeničkim preferencijama oblika ponašanja nastavnika, gde se utvrdilo da učenici više vole nastavnike koji poseduju: ljubaznost, veselost, prirodnost, dobro raspoloženje u kategoriji ljudskih kvaliteta; zatim osobine koje se odnose na stav prema disciplini: da je fer, postojan i nepristrasan; fizičke osobine: dobar, prijatan glas, opšta privlačnost; nastavne osobine: pomaže učenicima, postupa u interesu učenika, zanimljiv (Jerslid, 1940 prema: Dević, 2016)

Zaključak

Nalazi ovog istraživanja ukazuju da učenici prepoznaju pozitivne osobine nastavnika koje su u funkciji učenja. Postavljene hipoteze su potvrđene u istraživačkim zadacima koji su usmereni na proceni mišljenja učenika o osobinama nastavnika. Učenici visoko vrednuju osobine u ispitanim kategorijama: opšte ljudske osobine, pravičnost u vrednovanju rada učenika, odnos prema učenicima i radni kvalitet nastavnika. Na osnovu dobijenih podataka možemo napraviti profil ličnosti nastavnika koji učenici najviše preferiraju u nastavi: nastavnik koji je pravedan, iskren, pažljiv, objektivan, pravedan u ocenjivanju, uvažava ličnost, potrebe i interesovanja učenika, stručan i dobar pedagog koji voli i ceni svoj rad itd. Napravljena je analiza stepena slaganja stavova učenika u odnosu na opšti uspeh u osnovnoj školi. Statistički značajan pokazatelj F ukazuje da bi trebalo odbaciti nultu hipotezu, tj. tvrdnju da su prosečne vrednosti u ispitanim stavovima podjednake, već nam ukazuje da se stavovi u odnosu na ispitane grupe (uspeh učenika) razlikuju i to u sledećim osobinama na nivou $p < .05$: stalozen, pravedan, preozbiljan, pravednost u ocenjivanju, ohrabrivanje, nagrađivanje, traži da se uči napamet, teško daje dobru ocenu, jednak prema svim učenicima, više na učenika, lako se iznervira, nije jedak prema svima, ne saraduje sa učenikom. Potvrđeno je da učenici sa odličnim uspehom više vrednuju pozitivne osobine u odnosu na druge, gde je postavljena hipoteza delimično potvrđena. Takođe, napravljena je analiza stepena slaganja stavova učenika u odnosu na pol učenika. Analizom stepena slaganja stavova učenika u odnosu na pol, dobili smo statistički značajnu razliku samo u pojedinim osobinama (3 osobine od ukupno 43), što nam ukazuje da hipoteza nije potvrđena.

Utvrđeno je da devojčice više od dečaka vrednuju sledeće osobine: dobar nastavnik, pravednost u ocenjivanju, jednak prema svima. Nismo dobili statistički značajnu razliku u stavovima učenika u odnosu na tip škole (osnovna i muzička škola), tako da postavljena hipoteza nije potvrđena.

Nastavnik svojim osobinama, ponašanjem, stavovima je u velikoj meri uzor i model svojim učenicima, odnosno svojim ponašanjem, osobinama, stavovima vaspitno deluje na učenike. Polazeći od stava Marije Montesori (Montesori, 2006: 18): “Škola se sve manje vidi kao ustanova za vaspitanje, a sve više kao prostor za informisanje“ u radu smo pokušali da ukažemo na značaj nastavnika koji pored obrazovnih zadataka, svojim osobinama i postupcima u velikoj meri vaspitno deluje. Nastavnik često nesvesno svojim stavovima, ličnošću utiče na učenika kao vaspitanika. Posebno je taj uticaj izražen u individualnoj nastavi, gde se nastavnik opisuje kao „treći roditelj“. Ne smemo zanemariti vaspitnu ulogu nastavnika koji svojim ponašanjem, verbalnom, neverbalnom komunikacijom, ličnim i profesionalnim osobinama, stavovima, načinom na koji održava red i disciplinu na času utiče na učenike. Povratne informacije od strane učenika o kvalitetu rada su dragocene za savremenog nastavnika koji se neprestano mora usavršavati i voditi računa šta učenici kod njega cene kako bi odgovorio na obrazovne izazove i ciljeve. Istraživanja na ovu temu mogla bi pomoći nastavnicima u procesu planiranja i organizovanja obrazovno-vaspitnog rada, isto tako trebalo bi podsticati i nastavnike da sprovedu akciona istraživanja u cilju evaluacije, samoevaluacije i unapređivanja sopstvene prakse. Rad sa učenicima ne podrazumeva univerzalni obrazac delovanja- ono što odgovora jednom ne odgovara drugom, već individualan pristup, fleksibilnost i otvorenost za promene i razvoj, tako da su istraživanja na ovu temu iscrpna, uvek aktuelna i nedovoljno ispitana iz bilo koje perspektive je posmatrali i istraživali.

PROFILE OF THE "IDEAL" TEACHER FROM THE STUDENT'S PERSPECTIVE

Abstract

Examining teachers' personality traits and professional characteristics has always been a current topic. In our work, we aim to answer the research question: what kind of teacher do students want? By examining the attitudes of students, we want to open the school to their needs and interests, that is, through this research, we aim to point out the importance of the role of teachers in educational work. Social changes and educational trends require that the teacher constantly change and develop in accordance with the educational goals and needs of the students. Finding out what students value in a teacher is an important segment for achieving positive results, as well as for further professional development. The research was carried out as part of the

KAI Erasmus+ project, where we examined the attitudes of our school's OMŠ "Kornelije Stanković" and the partner school Music School in Varaždin, the sample also includes the "Stevan Hristić" Elementary School Kruševac and the "Dobriča Stambolić" Elementary School Svrljig (convenience sample of 159 respondents). Based on the results, we made a list of desirable qualities: good lecturer (M=4.78), likes and appreciates work (M=4.7), fair (M=4.67), encourages students (M=4.64), fair in grading (M=4.62), values and respects the student (M=4.61), etc. We will determine the specificity of the relationship and role in the resident-student relationship by comparing students' attitudes toward the type of school and theoretical consideration of the relevant literature. Today, we strive for the school to be open and tailored to the child, which is more demanding and challenging for the teacher. The results of the research will allow us to discover in which direction the quality of teaching should be improved, as well as the relationship between teachers and students.

Keywords: teacher, teacher's role, teacher's qualities that students value, musical instrument teacher, modern teacher.

Literatura

- Bogunović, B. (2006). Svojsva ličnosti nastavnika muzike. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 28(3), 247-263.
- Bogunović, B. i Stanišić, J. (2013). Kompetencije nastavnika muzičkih i opšteobrazovnih škola, *Pedagogija*, 68(2), 193-207.
- Dević, I. (2016). *Poželjne osobine nastavnika u osnovnoj školi (diplomski rad)*. Zadar: Odjel za pedagogiju.
- Dorđević, B. (2008). Muzička umetnost kao sredstvo estetskog vaspitanja u razrednoj nastavi, *Norma*, 13 (3), 133-148.
- Ilić, I., Ištvančić, I., Letica, J., Sirovatka, G. i Vican, D, (2012). *Upravljanje razredom*. Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih
- Krstić, K. (2014). Rad nastavnika u novom IT okruženju. Milićević, I. (ur.) Tehnika i informatika u obrazovanju TIO (štampano u celini), Konferencija tehnika i informatika u obrazovanju, Zbornik radova naučno-stručnog skupa sa međunarodnim učešćem, Maj.
- Laketa, N. (1998). *Učitelj – nastavnik – učenik*. Užice: Učiteljski fakultet.
- Milošević, I. (2015). Odnos nastavnika prema muzički nadarenim učenicima u srednjoj stručnoj školi i gimnaziji, *Artefact*, 2(1), 43-52.
- Montesori, M. (2006). *Upijajući um*. Beograd: DN centar.
- Potkonjak, N., i grupa autora (1996). *Opšta pedagogija*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Pavlović, J. i Tošić-Rudić, M. (2009). Mišljenje učenika o osobinama nastavnika. *Nastava i vaspitanje: časopis za pedagoška pitanja*, 58(3), 458-468.

- Pantić, S. (2006). Korišćenje interneta u nastavi primenom projektne metode, Golubović, D. (ur.), Tehničko (tehnološko) obrazovanje u Srbiji TOI (štampano u celini), Konferencija tehničko (tehnološko) obrazovanje u Srbiji, *Zbornik radova naučno-stručnog skupa*, April 13-16, 2006, Čačak: Tehnički fakultet.
- Perović, D. (2015): Organizacione promene u obrazovanju kao posledica razvoja informacionih tehnologija. Veljović, A. (ur.), Reinženjrig poslovnih procesa u obrazovanju (štampano u celini), Nacionalna konferencija sa međunarodnim učešćem Reinženjerik poslovnih procesa u obrazovanju. *Zbornik radova naučno-stručnog skupa sa međunarodnim učešćem*, Septembar, 25-27, 2015, Čačak (str: 105-112), Čačak: Fakultet tehničkih nauka.
- Pravilnik o standardima kvaliteta rada ustanove*. (2018). Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br.14/2018 од 02.08.2018.
- Pravilnik o planu i programu nastave i učenje za osnovno muzičko obrazovanje i vaspitanje*. (2019). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 88/17, 27/18 – dr. zakon i 10/19
- Šimunović, Z. (2011). Poželjne osobine učitelja nastave instrumenta u glazbenoj školi. *Život i škola*, 27(58), 167-176.
- Vilotijević, M. (1999). *Didaktika 3*. Beograd: Učiteljski fakultet ZUNS.
- Vilotijević, M. (2009). Promenama do efikasnije škole budućnosti – nova paradigma za organizaciju buduće škole, *U Buduća škola – zbornik radova sa naučnog skupa 2. deo*, Potkonjak, N. (ur) Sprpska akademija obrazovanja.
- Vlajković, Z. (2012). Uloga nastavnika u kompjutersko-informativnoj nastavi. *Godišnjak za 2012. godinu* (str. 1-8), na internet adresi http://www.sao.org.rs/documents/2012/Skup_u_Uzicu/26%20R%20I%20ZORICA%20VLAJKOVAC.pdf
- Vizak-Vidojević, V., Rijevec, M., Vlahović-Štetić, V. i Miljković, D. (2019). *Kako ostvariti pozitivno okruženje za učenje*. Beograd: Klett.
- Župljanin, M. (2013). Nastavnik kao uzor u vaspitanju učenika. *Univerzitetska misao*, 12 (2), 162-174.